

تعیین راهبردهای توسعه شهری پایدار در شهرهای استخراجی. مطالعه موردی: شهر استخراجی عسلویه

* رضا مختاری ملک‌آبادی^۱، نفیسه مرصوصی^۲، سیدعلی حسینی^۱، محمد غلامی^۳

^۱استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران، ^۲دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام‌نور،

تهران، ایران، ^۳دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، مرکز تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۳/۱۲؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۹/۶

چکیده

شهر اصطلاحی است که از ترکیب جمعیت، انواع فعالیت و کاربری‌ها در یک بستر جغرافیایی معنا و مفهوم می‌یابد. در میان انواع شهرهای موجود، نوع خاصی از شهرها وجود دارد که با اصطلاحاتی نظیر شهرهای معدنی، منبع-پایه و استخراجی شناخته می‌شوند. این نوع شهرها، مربوط به سکونتگاه‌هایی است که از استخراج منابع معدنی شکل گرفته و به تدریج به‌عنوان یک شهر گسترش یافته و تکوین پیدا می‌کنند. چهارچوب برنامه‌ریزی راهبردی با توجه به ویژگی‌های خود و توجه به مجموعه شرایط اقتصادی، اکولوژیکی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی، ابزاری مناسب برای طراحی و تدوین راهبردهای توسعه پایدار در شهرهای استخراجی می‌باشد. شهر ساحلی عسلویه در جنوب ایران و در کرانه‌ی شمالی خلیج فارس را می‌توان نمونه‌ای از شهرهای کوچک‌اندام استخراجی دانست که در مدتی کوتاه و متأثر از فعالیت‌های مرتبط با استخراج، پالایش و صدور انرژی‌ها، از منطقه‌ای روستایی و کمتر شناخته‌شده به کانون فعالیت‌های عظیم انرژی-صنعتی و متأثر از این فعالیت‌ها، به شهری مهم و اثرگذار در عرصه اقتصاد ملی تبدیل شده است. در این پژوهش با استفاده از روش تحلیل برنامه‌ریزی راهبردی در قالب مدل SWOT و ماتریس کمی‌سازی برنامه‌ریزی راهبردی (QSPM)، راهبردهای مختلف برای برنامه‌ریزی توسعه پایدار شهر استخراجی عسلویه، شناسایی و از میان آن‌ها بهترین راهبرد انتخاب و متناسب با آن، راه‌کارهای لازم تدوین شده است. ارزیابی وضعیت موجود توسعه پایدار شهر عسلویه نشان می‌دهد که راهبرد تنوع به‌عنوان اصلی‌ترین سناریوی قابل تأکید و توجه برای این شهر با تخصیص مجدد منابع برای بهره‌گیری از نقاط قوت و فرصت‌ها برای تعدیل یا رفع تهدیدهای فراروی شهر می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: شهر استخراجی، تحلیل راهبردی، مدل SWOT، ماتریس QSPM، عسلویه

مقدمه و طرح مسأله

در شهرهای منبع-پایه و استخراجی به‌ویژه شهرهای نفت‌خیز، به‌دلیل بهره‌برداری‌های خام و وابستگی اقتصاد شهری به منابع تجدیدناپذیر، فرآیند توسعه از الگویی ناپایدار تبعیت می‌کند. زیرا با نزدیک شدن به پایان ذخایر، ادامه حیات اجتماعی و اقتصادی آن‌ها با چالش‌های جدی مواجه می‌شود. از جمله مصادیق چنین چشم‌اندازی، شهر مسجدسلیمان،

اولین شهر نفتی ایران است. در این شهر که زمانی شهر افسانه‌ای و یکی از مدرن‌ترین شهرهای کشور در زمان خود محسوب می‌شد، با کاهش تدریجی ذخایر نفتی از اواخر دهه ۱۳۴۰ خورشیدی، رونق خود را از دست داد و در پی آن، حیات شهری نیز دچار افت شدید شد، به طوری که اکنون به شهری فقیر و بدون امکانات تبدیل شده است (بحرینی و جهانی‌مقدم، ۱۳۸۳: ۳۳).

و بهینه از آن‌ها، وظیفه هر جامعه مسئولی است (رکنی‌پور، ۱۳۸۵: ۱۰).

با توجه به اهمیت و ضرورت پرداختن به موضوع از منظر توسعه شهری پایدار و متوازن، این پژوهش در قالب برنامه‌ریزی راهبردی و بهره‌گیری از نظرات صاحب‌نظران و نخبگان، ضمن شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، تلاش در تعیین مناسب‌ترین و مطلوب‌ترین راهبرد و راه‌کار برای توسعه آینده این شهر استخراجی دارد. استفاده از برنامه‌ریزی راهبردی با بهره‌گیری از رویکرد سیستمی و کل‌نگر می‌تواند به شناخت صحیح و کامل از فرآیندهای مؤثر بر روند توسعه در شهرهای استخراجی و منبع- پایه منجر شده و ضمن شناسایی دقیق زمینه‌های بروز ناپایداری‌ها، با ارائه راه‌کارهای مناسب و مطلوب، به پایدارسازی روند توسعه در شهرهای استخراجی کمک نماید. بنابراین هدف از انجام این پژوهش، تدوین و ارائه راهبردهای مطلوب و مناسب برای شهر استخراجی عسلویه در کرانه‌ی شمالی خلیج فارس در جنوب کشور ایران، با هدف پایدارسازی روند توسعه‌ی شهری با استفاده از روش تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها (SWOT)^۱ و تشکیل ماتریس برنامه‌ریزی راهبردی کمی (QSPM)^۲ می‌باشد.

پیشینه تحقیق

تاکنون در سطح بین‌المللی و داخل کشور ایران، تحقیقات متعددی در رشته‌های مختلف و در حوضه‌های گردشگری، پسماندهای شهری، بافت‌های فرسوده، صنعت و ... با استفاده از تحلیل‌های برنامه‌ریزی راهبردی انجام گرفته است. اما در کشور ایران، معدودی از مطالعات مرتبط با شهرهای استخراجی و منبع پایه با استفاده از این روش انجام شده است. بخشی از سوابق این پژوهش و مرتبط با تحلیل‌های راهبردی به شرح ذیل می‌باشد:

اما نفت شهر (و به‌طور کلی شهرهای منبع- پایه) در روند رشد و شکوفایی خود از این واقعیت تلخ غافل است که هر چه میل به این نوگرایی بیشتر شود، شهر نیز به پایان خود نزدیک می‌شود؛ زیرا به تدریج و با بهره‌برداری از این منبع با ارزش اما تمام‌شدنی، اقتصاد شهری نیز دچار رکود می‌شود و از آنجایی که معمولاً این‌گونه شهرها، اقتصادی تک بُعدی و وابسته به منابع نفتی (و دیگر منابع تجدیدناپذیر کانی) دارند، قادر به ادامه حیات مطلوب خود نیستند. بنابراین با بهره‌برداری‌های مستمر و استفاده از روش‌های غیربهینه در استخراج نفت (و دیگر منابع کانی) و نیز به دلیل تکیه اقتصاد شهر به استخراج این منبع از یک سو و تک بُعدی بودن و عدم تنوع اقتصاد شهری در شهرهای نفتی (و به‌طور کلی منبع- پایه) از سوی دیگر، ناپایداری در روند رشد و توسعه شهرهای مورد بحث مشهود است (قدمی و دیگران، ۱۳۹۰: ۴۰).

جلوگیری از بروز بحران و رکود در فرآیند توسعه شهرهای منبع- پایه، مستلزم پیروی از رویکردهای سیستمی و کل‌نگر در فرآیند برنامه‌ریزی است. در راستای این هدف، رویکردهای راهبردی به‌عنوان رویکردی جایگزین و همسو با اصول پارادایم توسعه پایدار، اهمیت ویژه‌ای دارد (فرهودی و همکاران، ۱۳۸۸: ۲).

با توجه به شرایط شهر استخراجی عسلویه و وجود زمینه‌های ناپایداری‌ها، روند توسعه در این شهر در ابعاد مختلف، ضرورت انجام پژوهشی با عنوان تعیین راهبردهای توسعه شهری پایدار، برای شهر عسلویه به‌عنوان شهری استخراجی با ظرفیت بالای تهدیدها و چالش‌های زیست‌محیطی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی ضروری به‌نظر می‌رسد؛ زیرا بی‌توجهی به آن، اثرات جبران‌ناپذیری را برای این منطقه به بار خواهد آورد و تحقق توسعه متوازن و همه جانبه را با تردیدهای جدی مواجه خواهد ساخت. امری که در ادبیات نظری توسعه در سطح بین‌المللی توجیه‌ناپذیر است. زیرا سرمایه‌های مادی و معنوی هر جامعه با محدودیت مواجه است و لزوم استفاده صحیح

1. Swot= (strength and weaknesses and opportunity and threats)

2. Quantities strategic planning matrix

رهبری و ظرفیت‌سازی از فاکتورهای تعیین‌کننده در موفقیت این راهبرد به شمار می‌آیند.

- فرهودی و همکارانش (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان «ارزیابی استراتژیک الگوی توسعه شهرهای نفت‌خیز با تأکید بر ابعاد اقتصادی»، شهر دوگنبدان را مورد مطالعه قرار داده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که شهر دوگنبدان به‌عنوان شهری نفت‌خیز در راستای توسعه‌ی شهری از بُعد اقتصادی با عوامل متنوع استراتژیک روبه‌روست و در اولویت‌بندی نهایی، نقاط ضعف و تهدیدها به مراتب قوی‌تر از نقاط قوت و فرصت‌های محیط بیرونی است.

- عمرانی و همکارانش (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «تدوین استراتژی‌های بهینه سیستم مدیریت پسماند شهری با استفاده از روش SWOT و QSPM»، شهر ساری را مورد مطالعه قرار داده‌اند. در این پژوهش، راهبرد توسعه برنامه‌های تفکیک از مبدأ و تسریع در انجام آن برای تأمین مواد اولیه‌ی صنایع بازیافت، به‌عنوان راهبرد برتر مدیریت پسماند شهر ساری معرفی شده است.

قدمی و همکارانش (۱۳۹۰) در تحقیقی با عنوان «تعیین استراتژی‌های توسعه‌ی شهرهای متکی بر صنعت استخراج نفت با استفاده از روش SWOT، آنالیز IEA و ماتریس QSPM»، به بررسی موضوع در سطح شهر نفتی دوگنبدان پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که شهر دوگنبدان به‌عنوان شهری وابسته به نفت، با چالش‌های استراتژیک میان هزینه‌ها و منافع روبه‌روست. یعنی اقتصاد تک بُعدی یا متنوع نبودن اقتصاد شهری و وابستگی اقتصاد آن به منابع تجدیدناپذیر با فرآیند تهی‌سازی روزافزون، از مهم‌ترین ضعف‌ها و تهدیدهای آن است و در مقابل ظرفیت‌های بالا برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی، تجاری و خدماتی از مهم‌ترین نقاط قوت و فرصت‌های شهر برای توسعه پایدار شهری به‌شمار می‌آید.

- رهنمایی و همکارانش (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی قابلیت‌های توسعه‌ی شهری مراغه با استفاده از مدل ترکیبی SWOT-ANP»، به بررسی موضوع در سطح شهر مراغه پرداخته‌اند. بر اساس یافته‌ها،

- اکسی هوی و یالین^۱ (۲۰۰۴) در پژوهشی با عنوان «مطالعه عملکرد شهری در شهر معدنی با استفاده مدل SWOT»، به بررسی موضوع در سطح شهرهای معدنی کشور چین پرداخته‌اند. نتایج تحلیل راهبردی نشان می‌دهد که مهم‌ترین نقاط قوت شهر معدنی، توانایی صادرات و مهم‌ترین نقطه ضعف این شهرها، ساختار تک محصولی است. همچنین مهم‌ترین فرصت‌های شهر، فرصت تغییر شکل دادن پایه صنعت قدیمی و مهم‌ترین تهدید این نوع شهرها، بررسی و مطالعه ناکافی درباره روند توسعه این شهرها است.

- هالا^۲ (۲۰۰۷) در تحقیقی با عنوان «تحلیل SWOT جهت برنامه‌ریزی راهبردی توسعه شهری»، به بررسی موضوع در شهر دارالسلام کشور تانزانیا پرداخته است. بر اساس یافته‌های این پژوهش، رویکرد مدیریت شهری نسبت به رویکرد مدیریت جامع یا روندمحور در برنامه‌ریزی و اداره شهرها به‌صورت عام و در شهر دارالسلام به‌طور خاص، قوی‌تر است.

- خلیفه‌پور و همکارانش (۲۰۱۲) در مقاله‌ای با عنوان «کاربرد تحلیل سوات در برنامه‌ریزی راهبردی محیطی»، به مطالعه‌ی موضوع در سطح شهر اصفهان پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد که موقعیت شهر اصفهان در کشور، جاذبه‌های متعدد تاریخی و وجود زاینده‌رود در شهر به‌عنوان مهم‌ترین نقاط قوت شهر و در مقابل، گسترش شهری و توسعه صنعتی، افزایش تقاضای آب و تغییر کیفیت آب زاینده‌رود، آلودگی هوا و ترافیک بالا، مهم‌ترین ضعف‌ها و تهدیدهای شهر اصفهان به‌شمار می‌آیند.

- رسولی‌منش و همکاران (۲۰۱۴) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی عوامل مؤثر در اجرای موفقیت‌آمیز راهبرد توسعه‌ی شهری»، به بررسی موضوع در سطح شهر قزوین پرداخته‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که رابطه‌ی مثبت میان عوامل موفقیت‌آمیز و اجرای راهبرد توسعه شهری در شهر قزوین وجود دارد. اجماع‌سازی، مشارکت مؤثر، نهادینه کردن، فرآیند

1. Xihui and Yalin

2. Halla

را شکل داده و مسیر می‌بخشد (زیاری و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۵۱).

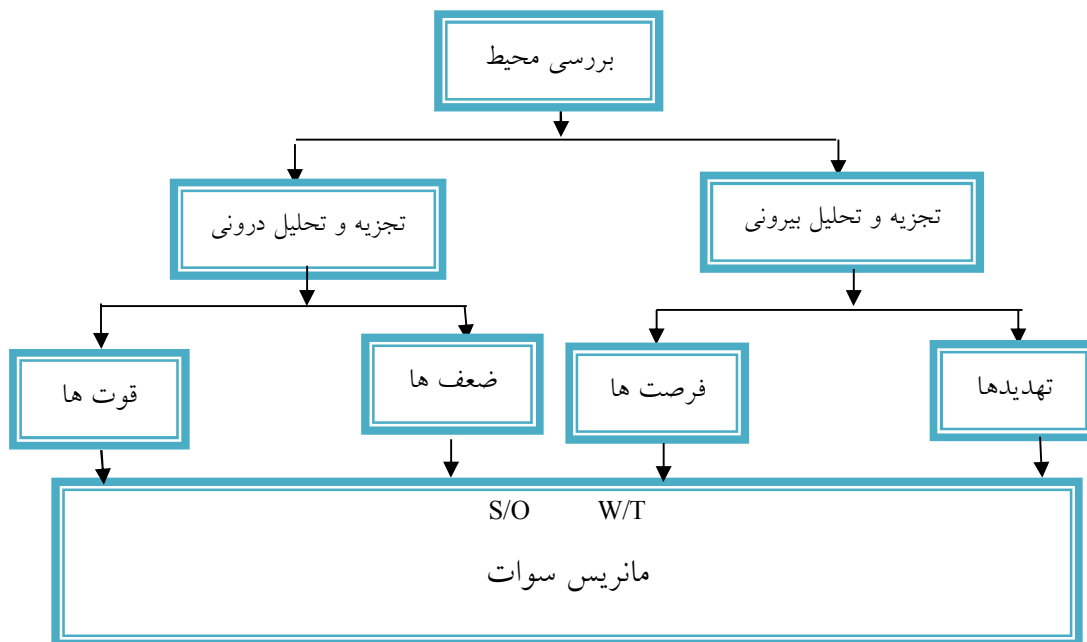
برنامه‌ریزی استراتژیکی در واقع از بطن مدیریت استراتژیک‌زاده شده است که ابتدا در دهه ۱۹۶۰ میلادی در قلمرو فعالیت شرکت‌های تجاری در آمریکا رواج یافت (مهدی‌زاده و دیگران، ۱۳۸۲: ۱۷۵). این رویکرد، روند برنامه‌ریزی را بر پایه شناخت‌های معتبر و امکانات واقعی استوار می‌سازد. در این رویکرد، روند تصمیم‌گیری به جای تعیین تکلیف قطعی و نهایی در راستای ظرفیت‌ها و توان‌های موجود و به صورت گام‌به‌گام انجام می‌پذیرد (Faludi, 1973: 207). در حقیقت، رویکرد راهبردی صرفاً یک ابزار جدید برنامه‌ریزی نیست، بلکه یک شیوه‌ی نوین تفکر نیز به شمار می‌آید (Wilson, 2000: 29).

رویکرد برنامه‌ریزی راهبردی در برنامه‌ریزی شهری در پی پاسخگویی به انبوهی از معضلات شهری شکل گرفت. مشکلاتی که برنامه‌های جامع در رویارویی با آن‌ها ناکام مانده بود (Halla, 2007: 131). در واقع نیازها و ضرورت‌های مختلف شهری از یک‌سو و ناکامی رویکردهای سنتی در پاسخ‌گویی به آن‌ها از سوی دیگر، باعث شکل‌گیری نگرش راهبردی شده است (سعیدینیا، ۱۳۸۲: ۸۶). با توجه به ویژگی‌های رویکرد راهبردی، این رویکرد در زمینه‌ی پایداری توسعه‌ی شهری که امروزه به‌عنوان یکی از چالش‌های اساسی جهان در قرن ۲۱ مطرح است، اهمیت و جایگاه ویژه‌ای دارد، زیرا هدف آن هدایت شهر به سمت منافع بیشتر، کاهش اثرات منفی، ارتقای کیفیت زندگی شهری و در نهایت توسعه‌ی پایدار شهری است (Wellington, 2006: 4). در تحلیل مسائل شهری با استفاده از برنامه‌ریزی راهبردی، استفاده و به‌کارگیری از دو تکنیک SWOT و QSPM بسیار مرسوم و رایج است. ابزار تحلیلی سوات، یکی از روش‌های اساسی برای ایجاد نظم و برقراری مناسبات ویژه بین مسائل راهبردی است و از بهترین روش‌ها برای تحلیل و هدایت محیط به شمار می‌آید (Yuksel and Dediren, 2007: 3369).

مناسب‌ترین راهبرد برای توسعه شهری مراغه، راهبرد توسعه آموزش عالی در شهر و تبدیل مراغه به شهری دانشگاهی است. ضمن اینکه راهبرد تقویت عملکرد توریستی شهر به‌عنوان راهبرد جایگزین مطرح است.

- ربیعی‌فر و همکارانش (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «ارزیابی توسعه‌ی پایدار شهر زنجان از دیدگاه زیست‌محیطی بر پایه‌ی تکنیک SWOT»، به بررسی موضوع در سطح شهر زنجان پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد که کل امتیاز وزن‌دار جدول ماتریس عوامل داخلی ۲/۶۴ و در جدول ماتریس عوامل خارجی ۲/۳۶ است که عدد حاصله، پایین‌تر از میانگین می‌باشد. هم‌چنین نوع استراتژی حاصل‌شده برای این شهر، استراتژی تنوعی است.

مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری: در ادبیات مدیریتی و برنامه‌ریزی، توافق اندکی مبنی‌بر مفهوم استراتژی وجود دارد (مرادی مسیحی، ۱۳۸۴: ۲). سیر تحول برنامه‌ریزی و استراتژی طی سالیان متمادی باعث تلفیق و ترکیب این دو مفهوم شد که حاصل آن، برنامه‌ریزی استراتژیک است (زیاری، ۱۳۸۳: ۲۳۳). رویکرد راهبردی در برنامه‌ریزی ابتدا به شکل راهبردهای خاص نظامی برای دستیابی به پیروزی در جنگ میان گروه‌های نظامی رایج بود (Hayley, 1999: 46). این نوع برنامه‌ریزی در علوم اجتماعی و در حیطه اقتصاد، پس از نیمه اول قرن بیستم میلادی جای خود را باز کرد (مرادی مسیحی، ۱۳۸۴: ۲). برنامه‌ریزی راهبردی نوعی از برنامه‌ریزی است که بیشتر از برنامه‌ریزی جامع با عمل و عوامل اجرایی و فرآیند تصمیم‌سازی در ارتباط است. بی‌دلیل نیست که در آمریکا به‌این نوع برنامه‌ریزی، «برنامه‌ریزی عملی» لقب داده‌اند. به عقیده فریدمن، در این نوع برنامه‌ریزی، عمل و برنامه‌ریزی با یکدیگر ادغام شده (همان: ۵۸) و کوششی است ساخت‌یافته برای اتخاذ تصمیم‌های اساسی و انجام اعمالی که ماهیت سازمان، نوع فعالیت و دلیل انجام آن فعالیت‌ها توسط سازمان

شکل ۱- چارچوب تحلیل SWOT

(مأخذ: Gorner, 2012: 195)

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نوع تحقیقات کاربردی است. در این پژوهش برای تدوین راهبردهای توسعه پایدار شهری در شهر مورد مطالعه، از چارچوب برنامه‌ریزی راهبردی استفاده شده است. در این چارچوب، تدوین راهبردهای واقع‌بینانه و مبتنی بر ویژگی‌های جامعه مورد مطالعه است. ابزار اصلی در این روش، مدل تحلیل SWOT و ماتریس کمی آلترناتیوهای راهبردی (QSPM) است که امروزه در سطح بین‌المللی و به ویژه در حوزه‌ی توسعه‌ی پایدار شهری، از آن استفاده زیادی می‌شود. در تحلیل‌های این مدل، فاکتورهای درونی و بیرونی در چهار بخش که SWOT نامیده می‌شود، گردآوری می‌شوند. این چهار بخش عبارتند از: نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها (Kangas et al, 2001: 189).

جامعه آماری این پژوهش شامل ۳۰ نفر از اساتید دانشگاه‌های مستقر در شهر عسلویه، مدیران و کارشناسان بخش انرژی و صنایع پایین‌دستی پتروشیمی فعال در این منطقه و متصدیان امور مدیریت شهری (اعضای شورای شهر، شهردار، کارشناسان شهرداری و فرمانداری) می‌باشند. ابزار

گردآوری داده‌ها در این مرحله از پژوهش، پرسش‌نامه‌ای است که در چهار بُعد زیست‌محیطی، اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و کالبدی، در چهار مؤلفه‌ی موانع و ضعف‌های عمده برای پایداری شهر عسلویه (۲۰ مورد)، نقاط قوت و توانایی شهر عسلویه (۹ مورد)، فرصت‌های عمده بیرونی (۱۳ مورد) و تهدیدهای عمده بیرونی فراروی دستیابی به توسعه پایدار در شهر عسلویه (۱۰ مورد)، تنظیم شده و از پاسخ‌گویان درخواست شده نظرات خود را در قالب پنج گزینه (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد) بر اساس میزان شدت و اهمیت هر مؤلفه بیان نمایند. در فرآیند جمع‌آوری پرسش‌نامه سوات، جامعه نمونه در سه سطح مختلف تقسیم‌بندی شد، شامل گروه؛

الف: مدیران و کارشناسان بخش صنعت و انرژی فعال در منطقه پارس جنوبی، در قالب ۷ پرسشنامه،
ب: اساتید و صاحب‌نظران دانشگاه‌های فعال در شهر عسلویه (دانشگاه پیام‌نور و دانشگاه علمی- کاربردی) در قالب ۱۲ پرسشنامه.

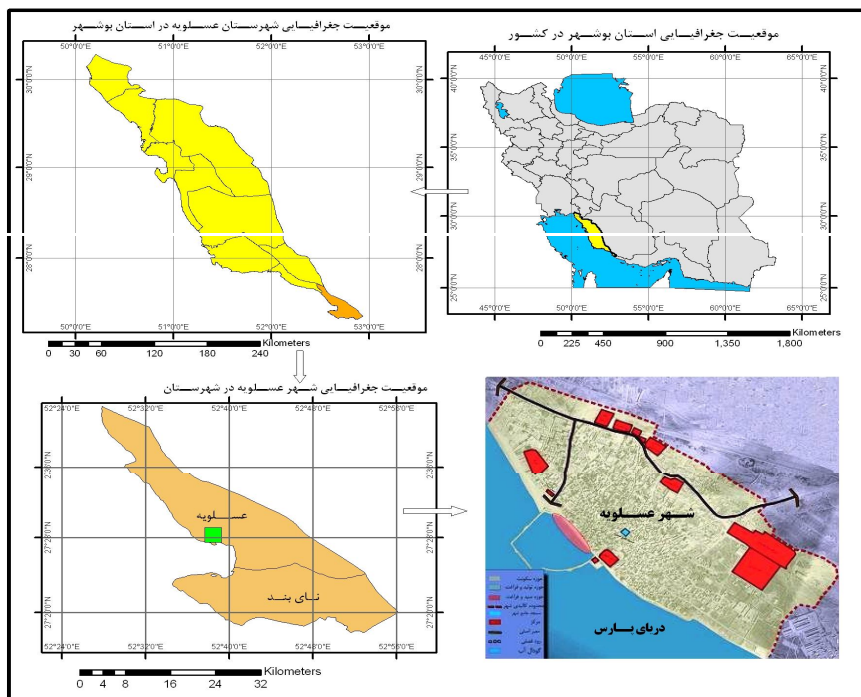
نکته قابل ملاحظه و توجه در بررسی جمعیت این شهرستان، تعداد بالای مردان در مقابل زنان و جمعیت بالای ساکن در کمپها می‌باشد. در این سال از مجموع جمعیت، تعداد ۴۵۸۱۰ نفر (۷۰ درصد) را مردان و تعداد ۱۹۷۷۴ نفر (۳۰ درصد) را زنان تشکیل داده‌اند (درگاه ملی آمار ایران، ۱۳۹۲).

شهر عسلویه به‌عنوان مرکز شهرستان عسلویه با قرارگیری در سواحل جنوبی کشور ایران در منتهی الیه جنوب شرقی استان بوشهر، به‌دلیل نزدیکی با میدان عظیم گازی موجود در خلیج فارس (میدان گازی پارس جنوبی واقع در ۱۱۰ کیلومتری از ساحل عسلویه) و دارا بودن موقعیت محوری خود به‌عنوان کانون ناحیه‌ای انرژی-صنعتی به طول تقریبی ۶۰ کیلومتر و عرض ۲ تا ۳ کیلومتر، همجواری با اکوسیستم‌های حساس ساحلی-دریایی و همچنین جوامع گیاهی مانگرو و خلیج ملی نایبند، قرارگیری در حد فاصل سه استان بوشهر، هرمزگان و فارس، دارای فرصت‌ها و تهدیدهای بسیاری از منظر برنامه‌ریزی توسعه‌ی پایدار در ابعاد مختلف زیست‌محیطی، اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و کالبدی-فضایی می‌باشد.

ج: مدیران و فعالان بخش مدیریت شهری (اعضای شورای اسلامی شهر و کارشناسان شهرداری عسلویه) در قالب ۱۱ پرسشنامه.

در این قسمت از تکنیک گلوله برفی برای تعیین حجم نمونه استفاده شده است.

محدوده و قلمرو پژوهش: این پژوهش در سطح شهر عسلویه به‌عنوان نمونه‌ای از شهرهای استخراجی موجود در کشور ایران انجام شده است. شهر عسلویه در محدوده ۲۷ درجه و ۲۷ دقیقه و ۵۵ ثانیه تا ۲۷ درجه و ۲۹ دقیقه و ۱۴ ثانیه عرض جغرافیایی شمالی و ۵۲ درجه و ۳۵ دقیقه و ۴۱ ثانیه تا ۵۲ درجه و ۳۷ دقیقه و ۲۷ ثانیه طول جغرافیایی شرقی و در ارتفاع ۵ متری از آب‌های آزاد قرار دارد. شهر عسلویه به‌عنوان مرکز شهرستان عسلویه می‌باشد. این شهرستان در سال ۱۳۹۰ با دارا بودن دو نقطه‌ی شهری و ۲۱ روستا، جمعیتی برابر با ۶۵۵۸۴ نفر داشته است. از مجموع جمعیت شهرستان عسلویه، تعداد ۱۹۳۸۷ نفر (۲۹/۶ درصد) در دو نقطه‌ی شهری عسلویه و نخل تقی، تعداد ۲۱۵۶۹ نفر (۳۳ درصد) در کمپ‌های منطقه اقتصادی-انرژی پارس و تعداد ۲۴۶۲۸ نفر (۳۷/۴ درصد) در مناطق روستایی ساکن می‌باشند.

شکل ۲- نقشه موقعیت جغرافیایی شهر مورد مطالعه (منبع: ترسیم توسط نگارندگان، ۱۳۹۳)

بحث اصلی

شناخت عوامل محیط داخلی و بیرونی (IFE) و (EFE): در این مرحله با استفاده از پرسشنامه‌ی محقق‌ساخته، مهم‌ترین نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها از دیدگاه متخصصان و نخبگان (اساتید دانشگاه‌های شهر عسلویه، مدیران بخش صنعت-انرژی و فعالان و متصدیان بخش مدیریت شهری) شناسایی شده‌اند. بر این اساس، مهم‌ترین ویژگی‌های محیط داخلی و خارجی شهر استخراجی عسلویه به تفکیک هر کدام از ابعاد مورد بررسی، به شرح جدول‌های ۱ تا ۴ می‌باشد.

در حقیقت اهمیت بررسی شهر عسلویه نه در تعداد جمعیت و وسعت آن، بلکه در نمونه‌ای از شهرهای کوچک استخراجی و منبع- پایه‌ای است که در مدت زمانی کوتاه (از سال ۱۳۷۷ خورشیدی و در فاصله زمانی کمتر از ۱۵ سال)، به دلیل استقرار فعالیت‌های عظیم ناشی از استخراج، پالایش، فرآوری و صدور انرژی گاز و صنایع پائین دست پتروشیمی، به توسعه‌ای شتابان و بدون رعایت ملاحظات زیست‌محیطی، اکولوژیکی، اجتماعی- فرهنگی و کالبدی- فضایی رسیده‌اند، می‌باشد.

جدول ۱- فهرست نقاط قوت شهر استخراجی عسلویه در مسیر برنامه‌ریزی توسعه پایدار شهری

بُعد	عامل	ضریب اولیه
زیست‌محیطی	سواحل ماسه‌ای و زیبا در حاشیه شهر عسلویه	۱۱۱
اقتصادی	وجود زمینه اشتغال در بخش‌های تجارت، صنعت، کشاورزی و خدمات گردشگری در شهر عسلویه	۱۴۲
	وجود زمینه‌های مناسب سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف در شهر عسلویه	۱۲۳
	نقش مرکزی شهر در عملکرد نظام اقتصادی و مبادلاتی منطقه و تعامل آن با کانون‌های اقتصادی استان‌های هم‌جوار و کشور	۱۱۸
	دسترسی آسان به سواحل خلیج فارس و شکل‌گیری ارتباطات و تجارت دریایی برون‌مرزی	۱۱۲
اجتماعی- فرهنگی	هم‌جواری و تعامل ساکنان بومی با کشورهای عربی و افزایش سرمایه‌گذاری ناشی از این ارتباطات	۷۷
	ویژگی‌های قومی و آداب و رسوم، فرهنگ و سنت‌های محلی در بهره‌گیری از دانش بومی جهت توسعه پایدار	۶۹
	وجود حس همکاری و مشارکت مردمی در جهت توسعه پایدار شهری	۶۸
جمع	افزایش تدریجی میزان باسوادی و سطح سواد و تخصص جمعیت بومی	۷۶
	-	۸۹۶

بر پایه نتایج نشان داده شده در جدول ۱، در مجموع تعداد ۹ نقطه قوت و در ۳ بُعد زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی توسط متخصصان و نخبگان و در راستای برنامه‌ریزی راهبردی برای دستیابی به توسعه پایدار در شهر استخراجی عسلویه مورد ارزیابی قرار گرفته است. بر این اساس، بُعد اقتصادی با دارا بودن ۵ مؤلفه، دارای بیشترین نقطه قوت و امتیاز در این قسمت بوده است. وجود زمینه اشتغال در بخش‌های تجارت، صنعت، کشاورزی و خدمات گردشگری در شهر عسلویه، به‌عنوان مهم‌ترین و اثرگذارترین مؤلفه در این بخش معرفی شده است. نکته قابل توجه در این بخش از بررسی، این موضوع است که از دیدگاه متخصصان و کارشناسان، در بُعد کالبدی هیچ نوع نقطه‌ی قوتی برای دستیابی به توسعه‌ی پایدار در شهر عسلویه وجود نداشته است.

نتایج بررسی نقاط ضعف شهر استخراجی عسلویه برای دستیابی به توسعه پایدار در جدول شماره‌ی ۲ نشان داده شده است. بر این اساس، در مجموع تعداد ۲۰ نقطه ضعف و در ۴ بُعد زیست‌محیطی، اقتصادی، کالبدی و اجتماعی- فرهنگی توسط کارشناسان و در راستای برنامه‌ریزی راهبردی برای دستیابی به توسعه پایدار در شهر استخراجی- ساحلی عسلویه مورد سنجش قرار گرفته است. بر اساس نتایج این بخش از بررسی، بُعد زیست‌محیطی با دارا بودن ۷ مؤلفه، دارای بیشترین نقطه‌ی ضعف در این زمینه بوده است. در بین ۲۰ نقطه‌ی ضعف معرفی شده، روند رو به رشد آلودگی منابع آب، هوا و خاک و متناسب نبودن ظرفیت‌های محیطی شهر با حجم فعالیت‌های صنعتی، به‌عنوان مهم‌ترین مؤلفه‌ها در راستای دستیابی به

توسعه پایدار در این شهر استخراجی- ساحلی شناسایی شده است. مساله‌ای که باید آن را در عدم توجه به ملاحظات زیست‌محیطی و ظرفیت‌های اکولوژیکی این محدوده، در قبال از مکان‌یابی و اجرای پروژه عظیم صنعتی- معدنی موجود تحلیل و ارزیابی نمود.

جدول ۲- فهرست نقاط ضعف شهر استخراجی عسلویه در مسیر برنامه‌ریزی توسعه پایدار شهری

بُعد	عامل	ضریب اولیه
زیست‌محیطی	وجود آب و هوای گرم، رطوبت بالا و کمبود بارش	۱۰۹
	متناسب نبودن ظرفیت‌های محیطی شهر با حجم فعالیت‌های صنعتی	۱۲۷
	کمبود فضای سبز، فضای عمومی و فضای باز در شهر	۸۶
	مکان‌یابی نادرست دفع زباله‌های شهری	۹۶
	کمبود و عدم کیفیت آب شرب مصرفی	۹۰
	روند رو به رشد آلودگی منابع آب، هوا و خاک	۱۳۰
	روند رو به رشد تغییر کاربری و تخریب زمین‌های کشاورزی و اکوسیستم‌های دریایی	۱۲۱
اقتصادی	بالا بودن تعداد خانوارهای زیر خط فقر در سطح شهر	۷۵
	بورس بازی زمین و مسکن	۱۱۵
کالبدی	ضعف شبکه‌بندی شهر (خیابان و کوچه‌ها)	۷۲
	گسترش افقی و ساخت‌وسازهای بی‌رویه و غیر مجاز در خارج از محدوده‌ی قانونی شهر	۱۰۳
	تراکم بیش از حد جمعیت در مقابل توان محیطی منطقه از لحاظ ظرفیت‌های طبیعی و پایداری محیط	۱۰۹
	ضعف تأسیسات و کمبود امکانات و تجهیزات مناسب عمران شهری به‌ویژه شبکه جمع‌آوری آب‌های سطحی و فاضلاب‌های شهری	۹۸
	کمبود زمین برای ساخت پارک‌های شهری و فضاهای سبز	۱۰۱
	کیفیت نامناسب نظام حمل و نقل و ارتباطات درون‌شهری	۹۰
اجتماعی- فرهنگی	نارسایی و ناکارآمدی سازمان‌های خدمات‌رسان شهری	۸۲
	نامناسب بودن و ناکافی بودن تسهیلات و تجهیزات خدماتی، بهداشتی، درمانی و رفاهی	۹۶
	کمبود امکانات تفریحی، گردشگری، ورزشی و گذران اوقات فراغت در شهر	۸۹
	تعارض و تقابل فرهنگ بومی- محلی با خرده‌فرهنگ‌های مهاجران	۹۳
	بالا بودن ظرفیت بروز ناهنجاری‌های اجتماعی به تبع حضور خرده‌فرهنگ‌های مختلف در شهر	۱۱۴
جمع	-	۱۹۹۶

دارای بیشترین زمینه برای دستیابی به توسعه پایدار در این شهر بوده است. هم‌جواری شهر عسلویه با تمدن جدید شکل گرفته مبتنی بر منطقه‌ی اقتصادی- انرژی پارس و تأثیر مطلوب آن بر جمعیت‌پذیری و اقتصاد شهر و همچنین افزایش توجه دولت به نقش گاز به‌عنوان منبع مطمئن انرژی و درآمدزایی ارزی، به عنوان مهم‌ترین فرصت‌های شهر معرفی شده‌اند.

نتایج حاصل از بررسی فرصت‌های شهر استخراجی عسلویه در مسیر برنامه‌ریزی توسعه پایدار شهری، در جدول ۳ نشان داده شده است. بر پایه این نتایج، از دیدگاه متخصصان و کارشناسان مشارکت‌کننده در فرآیند انجام پژوهش، از بین تعداد ۱۳ فرصت شناسایی شده در ۴ بُعد زیست‌محیطی، اقتصادی، کالبدی و اجتماعی- فرهنگی، بُعد اقتصادی با در اختیار داشتن ۷ مؤلفه (۵۴ درصد از تعداد مؤلفه‌ها)،

جدول ۳- فهرست فرصت‌های شهر استخراجی عسلویه در مسیر برنامه‌ریزی توسعه پایدار شهری

بُعد	عامل	ضریب اولیه
زیست‌محیطی	جنگل‌های حرا و خلیج نایبند به‌عنوان فرصتی در جهت توسعه گردشگری	۱۱۱
اقتصادی	افزایش توجه حاکمیت به سرمایه‌گذاری بخش صنعت در جهت رفع نیازهای شهروندان و ایجاد عدالت اجتماعی	۱۰۹
	افزایش توجه دولت به نقش گاز به‌عنوان منبع مطمئن انرژی و درآمدزایی ارزی	۱۱۷
	افزایش انگیزه بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در بخش‌های صنعت، تجارت و گردشگری	۱۱۴
	هم‌جواری شهر عسلویه با تمدن جدید شکل گرفته مبتنی بر منطقه اقتصادی-انرژی پارس و تأثیر مطلوب آن بر جمعیت‌پذیری و اقتصاد شهر	۱۲۵
	افزایش سرمایه‌گذاری‌های شرکت‌های بزرگ و معتبر بین‌المللی در زمینه‌ی صنایع پایین‌دستی پتروشیمی	۱۱۶
	وجود بازار مصرف مناسب محصولات دریایی در شهرهای هم‌جوار و پس‌کرانه شهر	۹۸
اجتماعی- فرهنگی	وجود زیرساخت‌های مناسب برای ایجاد و گسترش صنایع تبدیلی کشاورزی به‌ویژه بخش شیلات	۱۰۸
	دسترسی به دانشگاه‌ها، مراکز آموزش عالی و پژوهشی در استان‌های فارس، بوشهر و هرمزگان	۸۶
	وجود بخش صنعت و مهاجران صنعتی به‌عنوان عامل افزایش انگیزه در کسب تحصیلات عالی	۷۵
کالبدی	فعالیت‌های صنعتی و تمدن جدید صنعتی به‌عنوان فرصتی در جهت توسعه گردشگری علمی و صنعت‌محور	۸۸
	قرارگیری عسلویه در حد فاصل سه استان فارس، بوشهر و هرمزگان	۸۲
جمع	استقرار در کنار ساحل خلیج فارس و برخورداری از مبادی ورودی و خروجی کالا و مسافر با کشورهای عربی حوزه‌ی جنوبی خلیج فارس، دریای عمان و اقیانوس هند	۱۰۴
		۱۳۳۳

جدول ۴- فهرست تهدیدهای شهر استخراجی عسلویه در مسیر برنامه‌ریزی توسعه پایدار شهری

بُعد	عامل	ضریب اولیه
زیست‌محیطی	اثرات مخرب زیست‌محیطی فعالیت‌های صنعتی	۱۳۳
	بهره‌برداری بیش از حد و ظرفیت از منابع سرزمین، مانند آب، خاک و... توسط بخش خصوصی و صنعت	۱۳۵
	رشد بیماری‌های پوستی، تنفسی و... ناشی از وجود آلاینده‌های صنعتی در هوای شهر	۱۱۹
اقتصادی	ناپایدار شدن اقتصاد شهر و از رونق افتادن اقتصاد آن در طولانی‌مدت و با اتمام منابع گازی مانند مسجدسلیمان و...	۱۲۳
	تبدیل شدن عسلویه به شهری با اقتصاد تک محصولی منطبق بر صنعت گاز	۱۰۲
اجتماعی- فرهنگی	مهاجرت‌های روستا- شهری از نواحی روستایی پیرامون و حوزه‌ی نفوذ به شهر	۸۰
	تبعات فرهنگی و اجتماعی ناشی از حضور نیروهای شاغل بخش انرژی در فرهنگ و بافت اجتماعی بومی	۹۳
کالبدی	تبعات ایمنی و امنیتی روند افزایش مهاجرین به شهر	۸۸
	انگیزه برای تغییر کاربری زمین‌های پیرامون شهر توسط بخش صنعت و مهاجران	۱۰۷
جمع	شکل‌گیری شهر مهاجران نفت و گاز با امکانات وسیع و شهر بومیان با حداقل امکانات	۱۱۴
		۱۰۹۴

صنعت و همچنین اثرات مخرب زیست‌محیطی فعالیت‌های صنعتی در بُعد زیست محیطی، به‌عنوان مهم‌ترین تهدیدهای فراروی این شهر استخراجی- ساحلی برآمده از ایجاد منطقه ویژه اقتصادی- انرژی پارس و اجرای پروژه عظیم بهره‌برداری از انرژی گاز محسوب می‌شود.

نتایج بررسی نظرات کارشناسان و متخصصان، بیانگر آن است که از بین ۱۰ مؤلفه شناسایی شده به عنوان تهدیدهای فراروی شهر عسلویه در فرآیند برنامه‌ریزی و دستیابی به توسعه پایدار شهری، عواملی مانند بهره‌برداری بیش از حد و ظرفیت از منابع سرزمین، مانند آب، خاک و... توسط بخش خصوصی و

ارزیابی می‌شود. ماتریس ارزیابی عوامل بیرونی نیز ابزاری است که به برنامه‌ریزان و استراتژیست‌ها اجازه می‌دهد تا عوامل اکولوژیکی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سازمانی - نهادی و... را در مقطع زمانی مورد نظر، مورد ارزیابی و قضاوت قرار دهند. جدول‌های ۵ و ۶، نتیجه تشکیل ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و بیرونی را در شهر عسلویه نشان می‌دهد.

ماتریس ارزیابی عوامل محیط داخلی و بیرونی (IFE) و (EFE): در این ماتریس، عوامل محیط داخلی و بیرونی مؤثر بر پایداری شهر استخراجی - ساحلی عسلویه قضاوت و ارزش گذاری می‌شود و ارزش هر کدام از موارد مشخص می‌گردد. ماتریس ارزیابی عوامل داخلی، ابزاری برای بررسی عوامل داخلی سازمان است. در این ماتریس، نقاط قوت و ضعف شهر مورد مطالعه

جدول ۵- نتیجه تشکیل ماتریس ارزیابی عوامل داخلی شهر استخراجی عسلویه

ابعاد	پارامترها	ضریب اولیه	ضریب ثانویه	ضریب نهایی
نقاط قوت	S=9	۸۹۶	۱	۲/۶۴۲
نقاط ضعف	W=20	۱۹۹۶	۱	۱/۹۰۳

. تعیین رتبه برای مشخص کردن میزان اثربخشی راهبردهای کنونی در نشان دادن واکنش نسبت به عوامل و همچنین اهمیت نسبی یک عامل یا راهبرد نسبت به دیگر عوامل و راهبردها است. رتبه‌ها از ۱ تا ۴ است. رتبه‌ی ۴ نشان از واکنش خیلی سریع بوده و به سمت عدد ۱ از شدت واکنش و اثربخشی کاسته می‌شود. ۱= واکنش زیر میانگین و یا بدون جذابیت ۲= واکنش در حد میانگین یا تا حدی جذاب ۳= واکنش بالای میانگین یا دارای جذابیت معقول و ۴= واکنش عالی یا بسیار جذاب (Meredith et al, 2009: 44) و (کرباسی و دیگران، ۱۳۸۶، به نقل از عابدین‌زاده و دیگران، ۱۳۹۰: ۹۵).

بیش‌ترین امتیاز و در نتیجه بالاترین میزان اهمیت را دارد. همچنین عواملی همچون روند رو به رشد آلودگی منابع آب، هوا و خاک، متناسب نبودن ظرفیت‌های محیطی شهر با حجم فعالیت‌های صنعتی، بورس بازی زمین و مسکن و بالا بودن ظرفیت بروز ناهنجاری‌های اجتماعی به تبع حضور خرده‌فرهنگ‌های مختلف در شهر، از جمله مهم‌ترین نقاط ضعف شهر عسلویه در جهت حرکت به سمت توسعه پایدار به شمار می‌آیند.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، امتیاز نهایی عوامل داخلی بر اساس این روش، در بخش نقاط قوت برابر با ۲/۶۴۲ و در بخش نقاط ضعف برابر با ۱/۹۰۳ است. در میان مجموعه نقاط قوت شهر مورد مطالعه، عواملی مانند وجود زمینه‌ی اشتغال در بخش‌های تجارت، صنعت، کشاورزی و خدمات گردشگری در شهر عسلویه، وجود زمینه‌های مناسب سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف در شهر عسلویه، به همراه نقش مرکزی شهر در نظام اقتصادی و مبادلاتی منطقه،

جدول ۶- نتیجه تشکیل ماتریس ارزیابی عوامل بیرونی شهر استخراجی عسلویه

ابعاد	پارامترها	ضریب اولیه	ضریب ثانویه	ضریب نهایی
فرصت‌ها	O=13	۱۳۳۳	۱	۲/۲۹۲
تهدیدها	T=10	۱۰۹۴	۱	۲/۹۳۹

سرمایه‌گذاری‌های شرکت‌های بزرگ و معتبر بین‌المللی در زمینه صنایع پایین‌دستی پتروشیمی و جنگل‌های حرا و خلیج نایبند به‌عنوان فرصتی در جهت توسعه‌ی گردشگری اشاره کرد. همچنین در بین تهدیدهای فراروی این شهر در مسیر حرکت به سمت پایداری، می‌توان به بهره‌برداری بیش از ظرفیت و حد از منابع سرزمین مانند آب و خاک و ... توسط بخش خصوصی و صنایع، اثرات مخرب زیست‌محیطی

امتیاز حاصل از ارزیابی ماتریس عوامل بیرونی در شهر عسلویه در بخش فرصت‌ها برابر با ۲/۲۹۲ و در بخش تهدیدها برابر با ۲/۹۳۹ است. از جمله مهم‌ترین فرصت‌های پیش رو در شهر مورد مطالعه می‌توان به هم‌جواری شهر عسلویه با تمدن جدید مبتنی بر انرژی منطقه‌ی پارس و تأثیر مطلوب آن بر جمعیت‌پذیری و اقتصاد شهر، افزایش توجه دولت به نقش گاز به‌عنوان منبع مطمئن انرژی و درآمدزایی ارزی، افزایش

داخلی و خارجی را مقایسه می‌کنند و می‌توانند با استفاده از آن، انواع راهبردهای لازم را طراحی کنند. این راهبردها در یک جدول مختصات دوعبدهای که با عنوان سوات فهرست شده و هر یک از چهار نواحی آن بیانگر یک دسته راهبرد است، تعیین می‌شود (یاری حصار، ۱۳۹۱: ۲۰۱). راهبردهای چهارگانه این روش عبارتند از:

فعالیت‌های صنعتی، ناپایدار شدن اقتصاد شهر و از رونق افتادن اقتصاد آن در طولانی‌مدت و با اتمام منابع گازی مانند مسجسدسلیمان و ... و رشد بیماری‌های پوستی، تنفسی و ... ناشی از وجود آلاینده‌های صنعتی در هوای شهر اشاره کرد.

تشکیل ماتریس تطبیقی و تدوین راهبردها: ماتریس SWOT یکی از ابزار مهمی است که سیاست‌گذاران بدان وسیله، اطلاعات مربوط به عوامل

شکل ۳- راهبردهای چهارگانه تحلیل سوات

(اقتباس از: هریسون و جان، ۱۳۸۶: ۱۹۴ و حکمت‌نیا و موسوی، ۱۳۸۵: ۲۹۵)

دارد. در این محدوده، راهبردهای محافظه‌کارانه تدوین می‌شود و تأکید اصلی بر تخصیص مجدد منابع است (شکل ۴).

نتایج به‌دست آمده از ارزیابی عوامل داخلی و بیرونی در ماتریس تطبیقی راهبردها، نشان می‌دهد که شهر عسلویه در منطقه ST یا راهبردهای تنوع قرار

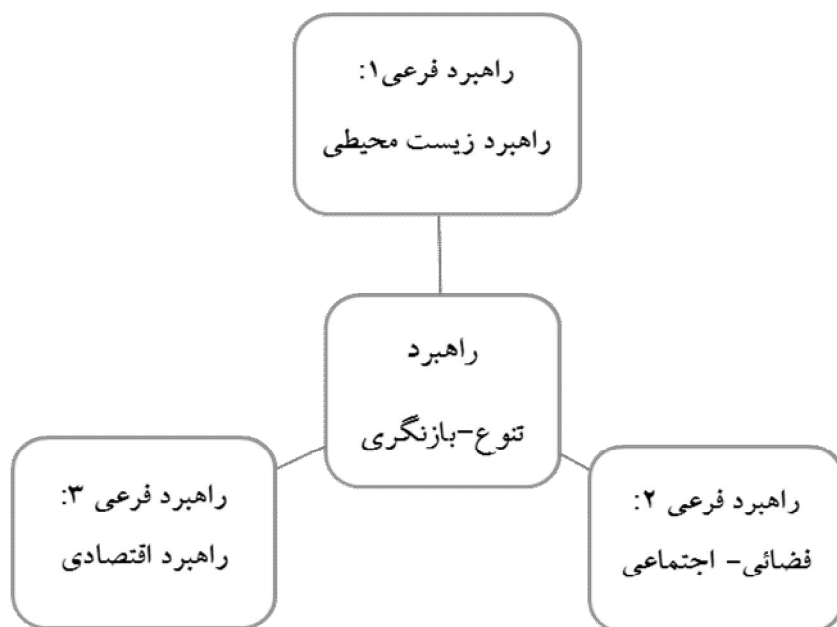
شکل ۴- موقعیت شهر استخراجی عسلویه در ماتریس داخلی و بیرونی

می‌باشد، از این‌رو ضروری است تا در تدوین راهبردها و راه‌کارهای اجرایی، بر تخصیص مجدد منابع با

با توجه به اینکه سناریوی تعیین‌شده برای شهر استخراجی عسلویه، راهبردهای تنوع یا بازننگری

انجام گرفته از عوامل داخلی و بیرونی است. شکل ۵، راهبردهای تنوع را نشان می‌دهد.

بهره‌گیری از قوت‌ها در جهت رفع تهدیدهای موجود تأکید شود. گام بعدی در این فرآیند، تدوین راهبردهای مناسب بر اساس نتایج ارزیابی‌های

شکل ۵- راهبردهای تنوع- بازنگری برای شهر استخراجی عسلویه.

پارک ملی نایبند و بر هم خوردن جریان طبیعی آب، تهدید جدی جوامع گیاهی مانگرو به‌عنوان زیست بوم گونه‌های نادر حیات وحش منطقه از طریق افزایش ورود آلاینده‌های صنعتی به محیط پیرامون این جنگل‌ها و همچنین احداث برخی تأسیسات صنعتی- اقامتی در نزدیکی جنگل‌های مانگرو در شرق شهر عسلویه، سرازیر کردن هزاران تن سنگ و خاک برای ایجاد پالایشگاه و عدم توجه به آثار زیست‌محیطی تخریب سواحل، نشت گاز و میعانات از ۱۵۰۰ کیلومتر خط لوله انتقال محصولات میدان گازی از تأسیسات فراساحلی به خشکی و فقدان نظارت دوره‌ای بر این نشت‌ها، تردد گسترده شناورهای صادرات میعانات و سرازیر شدن پساب‌های حاصل از شستشوی تانکرها به آب‌های خلیج فارس و آلودگی گسترده آب‌های زیرزمینی منطقه به دلیل نشت مخازن ذخیره‌سازی محصولات هیدروکربوری و ایجاد انبار بزرگ روباز و غیراستاندارد گوگرد در حاشیه اتوبان عسلویه- جم و پخش ذرات گوگرد در هوای شهر، از مهم‌ترین مسائل

برای شهر ساحلی- استخراجی عسلویه، سه راهبرد فرعی تنوع- بازنگری با تأکید بر بهره‌گیری از نقاط قوت برای رفع تهدیدهای موجود تدوین شده است که عبارتند از:

الف) راهبرد فرعی ۱: راهبرد زیست‌محیطی: در حال حاضر یکی از بزرگ‌ترین مشکلات و تهدیدهای فراروی شهر عسلویه، مسأله وجود انواع آلودگی‌های تولید شده توسط بخش صنعت- انرژی فعال در این منطقه می‌باشد. تولید پساب‌های صنعتی در بیش از ۱۵ مجتمع پتروشیمی فعال و فازهای مختلف گازی (۱۴ فاز فعال گازی از مجموع ۲۴ گاز در دست ساخت و مطالعه) و ورود آن‌ها به آب‌های خلیج فارس در سواحل شهر عسلویه، سوزانده شدن (و در واقع هدر رفت) میلیون‌ها مترمکعب گاز در روز در فلرهای منطقه پارس (در حال حاضر بیش از ۳۰ مشعل گازی با حداقل ارتفاع ۳۰ متر به صورت شبانه‌روزی روشن بوده و علاوه بر افزایش میزان دما، روند افزایش آلودگی هوای شهر را نیز سرعت بخشیده‌اند)، احداث جاده در

جنوبی خلیج فارس و مراودات اقتصادی با آنان می‌تواند از اتکای اقتصاد شهر به انرژی گاز کاسته، در جهت متنوع‌سازی اقتصاد شهر گام برداشت. به‌طور کلی این راهبرد را می‌توان در سه بعد اجرایی کرد:

۱. ظرفیت محیطی بخش گردشگری (طبیعی و صنعتی): وجود سواحل ماسه‌ای زیبا، خلیج نایبند و جنگل‌های حرا از یک طرف و ظرفیت‌های موجود برای گسترش گردشگری علمی-صنعتی در این منطقه می‌تواند به متنوع‌سازی اقتصاد شهر کمک کند.

۲. ظرفیت محیطی بخش تجارت دریایی: قرارگیری در کناره شمالی خلیج فارس و امکان ارتباطات دریایی با کشورهای حوزه جنوبی این دریا و ارتباط با کشورهای حوزه اقیانوس هند، می‌تواند در شکل‌گیری اقتصادی مبتنی بر تجارت برون‌مرزی دریایی کمک کند.

۳. ظرفیت محیطی بخش شیلات: عسلویه قبل از صنعت، اقتصادی متکی بر بخش شیلات و صیادی داشته است. وجود بندر صیادی، به‌همراه جمعیت‌پذیری منطقه و امکان انتقال آسان محصولات دریایی به حوزه‌های بالای جمعیتی همچون شهر شیراز، می‌تواند زمینه‌ساز برنامه‌ریزی برای متنوع‌سازی اقتصاد شهر و جلوگیری از ناپایداری اقتصادی این شهر در طولانی‌مدت باشد. گسترش بخش شیلات و برنامه‌ریزی برای احداث مجتمع‌های صنایع تبدیلی-تکمیلی این بخش، از الزامات این نوع راهبرد است.

ج) راهبرد فرعی ۳: راهبرد فضایی - اجتماعی: عسلویه قبل از صنعت (سال ۱۳۷۷ خورشیدی)، روستایی با حداقل امکانات اقتصادی، جمعیت و... بوده است. از طرف دیگر به لحاظ محیطی و جغرافیایی، این شهر در حد فاصل رشته‌کوه‌های زاگرس جنوبی و دریای پارس قرار گرفته و به لحاظ مکانی-فضایی، نوار ساحلی باریکی را شامل می‌شود. آزاده‌ی سیاسی-اجرایی حاکمیت ملی و دولت مرکزی به بهره‌برداری از ذخایر ارزشمند انرژی گاز در میداین گازی پارس، منجر به انتخاب مکانی برای استقرار امکانات و صنایع فرآوری، پالایش و انتقال این انرژی شده است. این مکان انتخابی، روستایی کوچک با جمعیت کم و فعالیت‌های محدود صیادی در کناره‌ی شمالی خلیج

زیست‌محیطی موجود در محدوده مورد مطالعه می‌باشد. همچنین کاهش شدید تعداد پرندگان مهاجر به پارک ملی دریایی نایبند به‌دلیل آلودگی‌های گسترده موجود، فقدان مطالعات زیست‌محیطی کاربردی پیش از اجرای طرح‌ها، کاهش شدید تعداد ماهی‌ها و آبزیان در این منطقه و وجود بقایای پسماندهای صنعتی در ماهی‌های صید شده، سوزانده شدن انواع ترکیبات شیمیایی در فلرها، تخریب زیستگاه‌های مرجانی و نامشخص بودن برنامه‌های وزارت نفت برای کاهش آسیب‌های زیست‌محیطی در آینده، از دیگر مسائل زیست‌محیطی موجود در این منطقه محسوب می‌شود. لذا تدوین ضوابط و مقررات زیست‌محیطی و نظارت دقیق و همراه با اجرای قانون و پیگیری حقوقی-قضایی مسئله می‌تواند زمینه را برای پایداری زیست‌محیطی در این منطقه مهم صنعتی-انرژی-اکولوژیکی فراهم نماید.

ب) راهبرد فرعی ۲: راهبرد اقتصادی: به‌طور کلی یکی از مهم‌ترین مسائل پیش روی شهرهای استخراجی و دارای اقتصاد متکی بر یک نوع ماده‌ی خام معدنی تجدیدنپذیر، ناپایداری اقتصاد شهر در یک مقطع زمانی است که آغاز آن، انجام عملیات اکتشاف و پایان آن، اتمام ذخیره ماده معدنی است. شهر استخراجی عسلویه نیز با داشتن اقتصادی متکی بر انرژی گاز، از این مورد استثنا نیست. بهره‌گیری از توان و ظرفیت‌های محیطی در جهت متنوع‌سازی اقتصاد شهر می‌تواند از ناپایداری در بُعد اقتصادی در شهر عسلویه جلوگیری کند. در این راهبرد، وجود دریا به عنوان محور تمامی برنامه‌ریزی‌ها برای پایداری اقتصاد شهر در دوران فرسودگی و اتمام منابع غیر قابل تجدید گازی منطقه به شمار می‌آید. با توجه به قرارگیری این شهر در کرانه شمالی خلیج فارس و وجود انواع ماهیان مورد مصرف در سبذ غذایی خانوارها در سواحل نزدیک این شهر، می‌توان برای ایجاد صنایع تبدیلی-تکمیلی محصولات دریایی برنامه‌ریزی کرد. وجود فرودگاه بین‌المللی و قرارگیری در مسیر جاده‌های ارتباطی باکیفیت، می‌تواند تسهیل‌کننده انتقال این محصولات به بازارهای هدف باشد. همچنین تجارت دریایی با کشورهای کناره

فعالیت‌های صنعتی، امری لازم و ضروری است که در صورت بی‌توجهی به آن می‌تواند مسأله ناپایداری‌های موجود را تشدید نماید.

تشکیل ماتریس کمی آلترناتیوهای راهبردی (QSPM): ماتریس برنامه‌ریزی راهبردی کمی، روشی رایج و مناسب برای ارزیابی گزینه‌های راهبردی است. این روش برای تعیین جذابیت نسبی راهبردهایی است که در مرحله تصمیم‌گیری استفاده می‌شوند. اولویت‌بندی راهبردهای انتخابی با استفاده از این ماتریس صورت می‌گیرد. جدول ۷، سه راهبرد فرعی تنوع-بازنگری انتخاب‌شده برای شهر استخراجی عسلویه را بررسی و ارزیابی کرده است.

فارس بوده است. انتخاب این مکان در فاصله‌ی کوتاهی از سال ۱۳۷۷ خورشیدی تاکنون، منجر به شکل‌گیری شهر استخراجی عسلویه، با فعالیت‌های عظیم صنعتی و بارگذاری‌های بالای جمعیتی شده است. عدم مطالعات صحیح در انتخاب مکان و حجم بالای فعالیت‌های صنعتی و جمعیت، به بروز ناپایداری‌های کالبدی، اجتماعی و زیست‌محیطی در این محیط محدود جغرافیایی و به لحاظ اجتماعی کاملاً روستایی انجامیده است. با توجه به برنامه‌های آتی وزارت نفت در توسعه میادین گازی و استقرار بیش‌تر فعالیت‌های پایین‌دستی پتروشیمی، به نظر می‌رسد ظرفیت‌سنجی و توان‌سنجی مجدد محیطی-اجتماعی برای پذیرش و استقرار این حجم از

جدول ۷- نتیجه تشکیل ماتریس برنامه‌ریزی راهبردی کمی برای شهر استخراجی عسلویه (عوامل داخلی)

پارامترها	نمره راهبرد اول	نمره راهبرد دوم	نمره راهبرد سوم
SW=29	۲/۹۰۷	۳/۲۰۱	۳/۰۴۳

جدول ۸- نتیجه تشکیل ماتریس برنامه‌ریزی راهبردی کمی برای شهر استخراجی عسلویه (عوامل بیرونی)

پارامترها	نمره راهبرد اول	نمره راهبرد دوم	نمره راهبرد سوم
OT=23	۳/۷۴۸	۳/۰۶۵	۳/۵۷۲

عوامل بیرونی نیز به‌ترتیب برابر با ۳/۷۴۸، ۳/۰۶۵ و ۳/۵۷۲ است. ارزیابی جذابیت راهبردها نسبت به عوامل داخلی و بیرونی در شهر استخراجی عسلویه نشان می‌دهد که ارزش نهایی راهبرد اول تا سوم به ترتیب برابر با ۳/۳۲۷۵، ۳/۱۳۳ و ۳/۳۰۷۵ است (نتایج جدول ۹).

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، راهبردهای تعیین‌شده بر مبنای عوامل داخلی و بیرونی، سنجش و ارزیابی شده است. بر اساس ارزیابی عوامل داخلی، مجموع امتیاز راهبردهای اول تا سوم برای شهر استخراجی عسلویه به‌ترتیب برابر با ۲/۹۰۷، ۳/۲۰۱ و ۳/۰۴۳ است و امتیاز این راهبردها بر اساس ارزیابی

جدول ۹- ارزیابی جذابیت راهبردها نسبت به عوامل داخلی و بیرونی در شهر عسلویه

ردیف	شماره راهبرد	نام راهبرد	نمره جذابیت عوامل داخلی	نمره جذابیت عوامل بیرونی	ارزش نهایی
۱	راهبرد اول	راهبرد زیست‌محیطی	۲/۹۰۷	۳/۷۴۸	۳/۳۲۷۵
۲	راهبرد دوم	راهبرد فضایی-اجتماعی	۳/۲۰۱	۳/۰۶۵	۳/۱۳۳
۳	راهبرد سوم	راهبرد اقتصادی	۳/۰۴۳	۳/۵۷۲	۳/۳۰۷۵

جدول ۱۰- اولویت‌بندی راهبردهای توسعه پایدار برای شهر ساحلی-استخراجی عسلویه

ردیف	شماره راهبرد	نام راهبرد	رتبه
۱	راهبرد اول	راهبرد زیست‌محیطی	اول
۲	راهبرد سوم	راهبرد فضایی-اجتماعی	دوم
۳	راهبرد دوم	راهبرد اقتصادی	سوم

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

بر اساس نتایج حاصل از بررسی نظرات کارشناسان، نخبگان و فعالان بخش‌های دانشگاهی، صنعتی و مدیریت شهری در قالب مدل تحلیلی سوات، در میان مجموعه نقاط ضعف شهر عسلویه در حرکت به سمت دستیابی به توسعه پایدار شهری، عواملی همچون روند رو به رشد آلودگی منابع آب، هوا و خاک، متناسب نبودن ظرفیت‌های محیطی شهر با حجم فعالیت‌های صنعتی و روند رو به رشد تغییر کاربری و تخریب زمین‌های کشاورزی و اکوسیستم‌های دریایی، بالاترین اهمیت را دارد.

نتایج حاصل از تحلیل نظرات نخبگان پرسش‌شونده در قالب مدل تحلیلی سوات، بیانگر آن است که در میان مجموعه نقاط قوت شهر عسلویه در حرکت به سمت توسعه شهری پایدار، عواملی مانند وجود زمینه‌های اشتغال در بخش‌های مختلف و وجود زمینه‌های مناسب گسترش گردشگری در بخش‌های گوناگون، از مهم‌ترین نقاط قوت شهر عسلویه به شمار می‌آید. بر اساس نتایج حاصل از بررسی نظرات کارشناسان در قالب مدل تحلیلی سوات، در میان مجموعه‌ای از تهدیدهای فراروی شهر استخراجی عسلویه در دستیابی به اهداف توسعه شهری پایدار، بهره‌برداری بیش از حد و ظرفیت از منابع سرزمین مانند آب و خاک و اثرات مخرب زیست‌محیطی

فعالیت‌های صنعتی-انرژی، مهم‌ترین تهدیدهای فراروی شهر عسلویه به شمار می‌آیند.

نتایج حاصل از بررسی نظرات متخصصان در قالب مدل تحلیلی سوات، بیانگر آن است که هم‌جواری با تمدن جدید شکل گرفته مبتنی بر ایجاد منطقه اقتصادی-انرژی پارس و تأثیر مطلوب آن بر جمعیت‌پذیری و اقتصاد شهر به همراه افزایش توجه دولت به نقش گاز به‌عنوان منبع مطمئن انرژی، مهم‌ترین فرصت‌های شهر عسلویه در دستیابی به اصول و اهداف توسعه پایدار شهری به شمار می‌آیند. در نهایت ارزیابی وضعیت موجود پایداری شهر عسلویه، نشان می‌دهد که راهبرد تنوع به‌عنوان اصلی‌ترین سناریوی قابل تأکید و توجه برای این شهر با تخصیص مجدد منابع، برای بهره‌گیری از نقاط قوت و فرصت‌ها برای رفع و کاهش تهدیدهای فراروی شهر است.

پیشنهادها

برای عملیاتی شدن راهبردهای توسعه پایدار در سطح شهر استخراجی-ساحلی عسلویه، مجموعه‌ای از راه‌کارها به شرح جدول ۱۱ تعیین شده است که زمینه را برای اجرایی شدن و دستیابی به توسعه پایدار این شهر فراهم خواهد نمود.

جدول ۱۱- راهبردهای اصلی و فرعی در جهت سناریوی تنوع- بازنگری برای پایداری شهر عسلویه

دوره زمانی	ابزار اجرایی	راهبرد فرعی	راهبرد اصلی	سناریو
کوتاه‌مدت	تدوین ضوابط و مقررات زیست‌محیطی برای بخش صنعت- انرژی جهت جلوگیری از بروز ناپایداری‌های محیطی و کاهش اثرات مخرب بر زیست‌بوم‌های طبیعی	کاهش آلودگی منابع محیطی آب، خاک و هوا	راهبرد زیست‌محیطی	تنوع- بازنگری
میان‌مدت	-	فرآیند بازتولید ظرفیت‌های محیطی- اجتماعی برای استقرار فعالیت‌های انرژی- صنعتی و بارگذاری‌های جمعیتی	راهبرد فضایی- اجتماعی	
بلندمدت	-	بهره‌گیری از ظرفیت‌های محیطی در جهت حفظ تنوع محیطی و پایداری اقتصاد شهری	راهبرد اقتصادی	

جدول ۱۲- راه کارهای اجرایی در جهت راهبردهای فضایی- اجتماعی برای پایداری شهر عسلویه

راه کارها	راهبرد
۱- الزام وزارت نفت به عنوان متولی اصلی در ایجاد طرح های صنعتی منطقه به انجام مطالعات بنیادین در جهت مکان یابی استقرار واحدهای صنعتی پیش رو. ۲- انتقال بخشی از فعالیت های صنعتی (صنایع پایین دست) به شهرهای هم جوار مانند کوشکنار، پارسیان، مَهر و لامرد که در فاصله ی ۳۰ تا ۷۰ کیلومتری از عسلویه قرار دارند. ۳- تشویق به ایجاد و تقویت سازمان های مردم نهاد توسط ساکنان با هدف کاهش آثار سوء ناشی از دوگانگی فعالیت های مدرن و سنتی و با هدف حفظ ویژگی های هویتی بومی.	راهبرد فضایی- اجتماعی

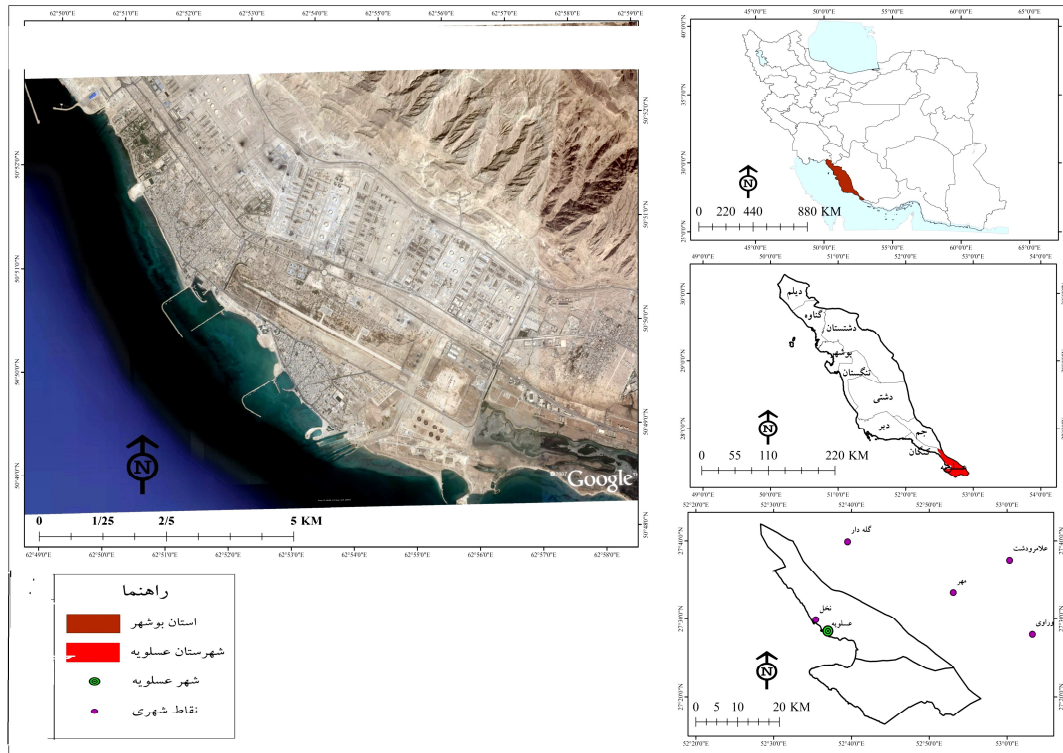
جدول ۱۳- راه کارهای اجرایی در جهت راهبردهای زیست محیطی برای پایداری شهر عسلویه

راه کارها	راهبرد
۱- تدوین ضوابط و مقررات زیست محیطی برای صنایع فعال در سطح منطقه ۲- جلوگیری از تغییر کاربری زمین های مفید و مناسب به سایر کاربری ها ۳- جلوگیری از ساخت و سازهای بی رویه در حریم ساحل و جنگل های حرا ۴- الزام صنایع به ایجاد کمربندهای سبز در اطراف صنایع موجود ۵- احداث کمربند سبز و پارک به عرض حداقل ۵۰ متر در حد فاصل ساحل و تأسیسات شهری- صنعتی برای جلوگیری از تجاوز به حریم دریا ۶- جلوگیری از تخلیه ی پس ماندهای سمی- صنعتی در دریا ۷- جلوگیری از دفن نامناسب و غیر علمی زباله های صنعتی- خانگی ۸- الزام شرکت صنعتی مجری به سرپوشیده و استاندارد کردن انبار روباز ذخیره سازی گوگرد ۹- استقرار مرکز مطالعات زیست محیطی در شهر عسلویه برای پایش منظم وضعیت زیست محیطی و تغییرات اکولوژیکی منطقه ۱۰- ایجاد شبکه ایستگاه های سنجش و پایش آلودگی در منطقه ساحلی (از پارسیان تا کنگان) توسط سازمان حفاظت محیط زیست ۱۱- تشویق ساکنان بومی به ایجاد سازمان های غیر دولتی و مردم نهاد زیست محیطی و نظارت بر روند مسائل زیست محیطی منطقه ۱۲- الزام کلیه ی واحدهای صنعتی- انرژی به اجرای طرح خوداظهاری نمونه برداری و اندازه گیری آلودگی ها و گزارش دوره ای به سازمان حفاظت محیط زیست ۱۳- معرفی مدیران متخلف در این زمینه به مراجع قضایی و معرفی از طریق رسانه ها به منظور پیشگیری ۱۴- تنظیم فرآیند توسعه شهر بر پایه ملاحظات زیست محیطی برای ارتقای سطح پایداری از طریق اعمال مدیریت جامع زیست محیطی مبتنی بر رویکرد مشارکتی با تأکید بر حفاظت از اکوسیستم های دریایی- ساحلی	راهبرد زیست محیطی

جدول ۱۴- راه کارهای اجرایی در جهت راهبردهای اقتصادی برای پایداری شهر عسلویه

راه کارها	راهبرد
۱- توسعه بنادر صیادی شهرهای عسلویه، نخل تقی و روستای هاله در جهت توسعه فعالیت های بخش شیلات ۲- ایجاد صنایع تبدیلی- تکمیلی بخش شیلات و محصولات دریایی ۳- توسعه بندر و گمرک شهر عسلویه با رویکرد ایجاد و گسترش فعالیت های تجاری در سطح کشورهای کرانه جنوبی دریای پارس ۴- ایجاد مراکز اقامتی مناسب و آماده سازی شهر برای پذیرش گردشگران در فصل زمستان و بهار ۵- برگزاری سالانه و منظم جشنواره های گردشگری با رویکرد فرهنگ بومی- محلی و جشنواره های دریایی ۶- ایجاد موزه های مردم شناسی و تاریخ نفت و گاز در شهر عسلویه ۷- برنامه ریزی برای برقراری گردشگری علمی- صنعتی از طریق ارتباط با دانشگاه ها و مراکز علمی کشور ۸- گسترش صید صنعتی و بازنده سازی ذخایر آبزیان و تأمین زیرساخت های آبی پروری	راهبرد اقتصادی

منابع

۱. بحرینی، سید حسین و حمیدرضا جهانی مقدم. ۱۳۸۳. استفاده از توان‌های بالقوه مناطق جهت توسعه گردشگری (مطالعه موردی: پارک موزه نفت مسجدسلیمان)، مجله محیط‌شناسی، شماره ۲۷، پاییز، صص ۳۳-۵۰.
۲. حکمت‌نیا، حسن و میر نجف موسوی. ۱۳۸۵. کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای، چاپ اول، یزد، انتشارات علم نوین.
۳. ربیعی‌فر، ولی‌اله و دیگران. ۱۳۹۲. ارزیابی توسعه پایدار شهر زنجان از دیدگاه زیست‌محیطی بر پایه تکنیک SWOT، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال چهارم، شماره شانزدهم، بهار، صص ۱۳۰-۱۰۵.
۴. رکنی‌پور، مهرداد. ۱۳۸۵. ارزیابی استراتژی‌های منطقه کلان‌شهری از دیدگاه توسعه پایدار، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، به راهنمایی دکتر مجتبی رفیعیان، تهران، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده هنر.
۵. رهنمایی، محمدتقی و دیگران. ۱۳۹۰. ارزیابی قابلیت‌های توسعه شهری مراغه با استفاده از مدل ترکیبی SWOT-ANP، مجله جغرافیا و توسعه، شماره ۲۴، پاییز، صص ۷۷-۱۰۰.
۶. زیاری، کرامت‌اله. ۱۳۸۳. مکتب‌ها، نظریه‌ها و مدل‌های برنامه و برنامه‌ریزی منطقه‌ای. چاپ اول، یزد، انتشارات دانشگاه یزد.
۷. زیاری، کرامت‌اله و دیگران. ۱۳۸۸. مبانی و تکنیک‌های برنامه‌ریزی شهری، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشگاه بین‌المللی چابهار.
۸. سعیدنیا، احمد. ۱۳۸۲. مفاهیم و محتوای طرح‌های ساختاری راهبردی، مجله‌ی آبادی، سال سیزدهم، شماره ۳۹، صص ۸۴-۹۰.
۹. عابدین‌زاده، نیلوفر و دیگران. ۱۳۹۰. بررسی عوامل راهبردی مدیریت پس‌ماند شهر رشت با استفاده از روش SWOT و تشکیل ماتریس QSPM، مجله محیط‌شناسی، سال سی و هفتم، شماره ۵۷، بهار، صص ۹۳-۱۰۴.

۱۰. عمرانی، قاسم‌علی و دیگران. ۱۳۸۹. تدوین استراتژی‌های بهینه سیستم مدیریت پس‌ماند شهری با استفاده از روش SWOT و QSPM (مطالعه موردی: شهر ساری)، فصل‌نامه مدیریت شهری، شماره ۲۶، پاییز و زمستان، صص ۴۱-۶۲.
۱۱. فرهودی، رحمت‌اله و دیگران. ۱۳۸۸. ارزیابی استراتژیک الگوی توسعه شهرهای نفت‌خیز با تأکید بر ابعاد اقتصادی (مطالعه موردی: شهر دوگنبدان)، نشریه جغرافیا و برنامه‌ریزی دانشگاه تبریز، سال ۱۴، شماره ۲۹، صص ۱-۳۴.
۱۲. قدمی، مصطفی و دیگران. ۱۳۹۰. تعیین استراتژی‌های توسعه‌ی شهرهای متکی بر صنعت استخراج نفت با استفاده از روش SWOT، آنالیز IEA و ماتریس QSPM (مطالعه موردی: شهر دوگنبدان)، مجله مدرس، برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره ۱۵، شماره ۳، پاییز، صص ۳۹-۵۸.
۱۳. مرادی مسیحی، وراز. ۱۳۸۴. برنامه‌ریزی استراتژیک و کاربرد آن در شهرسازی ایران (مطالعه موردی: کلان‌شهر تهران). چاپ اول، تهران، انتشارات پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
۱۴. مرکز آمار ایران. ۱۳۹۲. درگاه ملی آمار ایران، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰.
۱۵. مهدی‌زاده، جواد و دیگران. ۱۳۸۲. برنامه‌ریزی راهبردی توسعه شهری (تجربیات اخیر جهانی و جایگاه آن در ایران). چاپ اول، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
۱۶. هریسون، جفری و کارون جان. ۱۳۸۶. مدیریت استراتژیک. ترجمه بهروز قاسمی. چاپ چهارم، تهران، انتشارات هیات.
۱۷. یاری حصار، ارسطو. ۱۳۹۰. سنجش و ارزیابی پایداری سکونت‌گاه‌های روستایی حوزه کلان‌شهری و ارائه مدل استراتژیک توسعه پایدار (مطالعه موردی: حوزه روستایی کلان‌شهر تهران)، پایان‌نامه دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، به راهنمایی دکتر سید علی بدری، تهران، دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا.
18. Faludi, A. 1973. A Reader in Planning Theory, Pergamon Press, Britain, First Edition, 416 pages.
19. Halla, F. 2007. A SWOT analysis of strategic urban development planning: The case of Dar es Salaam city in Tanzania, Habitat International, Vol 31, Issue 1, Pp: 130-142, Elsevier.
20. Gorner, A. 2012. Comparing AHP and ANP: An Application of strategic Decisions making in a manufacturing company, International Journal of Business and Social Science, vol. 3. No. 11. June, Pp: 194-208.
21. Hayley, C. 1999. Strategic Planning Reborn, Work Study, Vol48, Iss: 2, MCB UP Ltd, UK, Pp: 46-48.
22. Kangas, et al. 2001. A Wot: integration the AHP with SWOT Analysis. ISAHP, Berne, Switzer Land, Agust 2-4. Pp: 189-198.
23. Khalifipour, H., et al. 2012. Application of SWOT Analysis in Strategic Environmental planning. Acace study of Isfahan. Iran, ISALS, Turkey, Speptember, 10-12
24. Meredith, E., et al. 2009. The Quantitative Strategic Planning Matrix (QWSPM) Applied to a Retail Computer Store, The Coastal Business Journal, Volume 8, N 1, Pp: 42-52, Spring.
25. Rasoolimanesh, S.E., et al. 2014. Examing the countributing Factors for the successful implementation of city development strategy in Qazvin city, Iran, Cities 41, Pp: 10-19.
26. Wilson, I. 2000. From scenario Thinking to Strategic Action, Technological Forecasting and Social Change, No 65, Pp: 23-29.
27. Wellington City Council. 2006. Urban Development Strategy, <http://wellington.govt.nz/services/environment-and-waste/urban-development/strategies-plans-and-policies>
28. Xihui, P., and Yalin, L. 2004. A Study on the urban operation of the mining city, proceeding of 2004 International conference on management science and Engineering, september, www.seiofbluemontain.com/upload/product/201001/1262828584jj3iu7171f.pdf
29. Yukesel, I., and Deviren, M.D. 2007. Using the Analytic Network Process (ANP) in a SWOT Analysis, A Case study for a Textile Firm, Information Science. Volume 177, Issue 16, August, Pages 3364-3382.